

Gulybán Zsuzsanna

**BÉREGYENLŐTLENSÉGEK
ÉS A NEMEK KÖZÖTTI
BÉRKÜLÖNBSÉG
MAGYARORSZÁGON, 1992-1997**

BEVEZETŐ

A tanulmány célja a magyarországi kereseti különbségek vizsgálata a rendszerváltást követő években, 1992 és 1997 között, különös tekintettel az összetételhatás mértékére és a nemek közötti egyenlőtlenségekre. ¹A szerző két, az Egyesült Államok esetében sikerrel felhasznált módszerrel (Lemieux 2006; Juhn–Murphy–Pierce 1993) közelít a meglévő magyarországi adatokhoz, a TÁRKI Magyar Háztartás Panel adatbázishoz.

Juhn, Murphy és Pierce (1993) a nők és férfiak közötti bérkülönbségek magyarázatát keresik egy klasszikus béregyenlet eltérésváltozójának elemzésén keresztül. Elméletük szerint a bérkülönbségek négy forrásból származhatnak, ezek: a megfigyelt változóban történő elmozdulások hatása, a megfigyelt változóhoz kapcsolt érték (ár) változásának hatása, a nők relatív (férfiakhoz viszonyított) helyzetének változása és a meg nem figyelt változóhoz rendelt érték (ár) hatása. Az irodalomban jellemzően ez utóbbi hatást tekintik a nőkkal szembeni diszkrimináció mértékegységének.

Lemieux a reziduális bérkülönbségek dekompozícióját végzi el. A reziduális tag egy béregyenletben azokat a bérkülönbségeket tartalmazza, amelyeket a megfigyelhető jobb oldali változók segítségével nem lehet magyarázni. Ennek megfelelően, Lemieux érvelése szerint, ebben a tagban a munkavállalók meg nem figyelhető képességei közötti különbségek jelennek meg. Ha változik a reziduális tag, az három okból történhet: vagy megváltoztak a munkavállalók (nem megfigyelhető) képességei (ez az úgynevezett összetételhatás), vagy megváltozott az egyes képességek értéke a munkapiacra – esetleg pusztán szisztematikus mérési hibáról van szó. Lemieux a reziduális tag varianciáját használja az egyenlőtlenségek mérésére, nem utolsósorban azért, mert annak könnyen elvégezhető a dekompozíciója, és a felsorolt három ok hatásai így különválaszthatók.

A fenti két dekompozíció az egyesült államokbeli jelenségek hatására született meg, ahol a hetvenes évektől kezdve harminc éven át meredeken növekedett a reziduális kereseti egyenlőtlenségek mértéke. Ez a klasszikus megfigyelhető változók (iskolázottság, munkaerő-piaci tapasztalat stb.) által nem indokolt egyenlőtlenségnövekedés sürgős magyarázatra szorult. Magyarországon más motiváció vezérli a reziduális tag vizsgálatát. Newell (2001) szerint a legtöbb közép-európai országban a rendszerváltás alatt és közvetlenül azt követően ugrásszerűen megnövekedett mind a jövedelmi, mind a kereseti egyenlőtlenség. Tóth (2003) tanulmánya szerint Magyarországon is végbement ez a folyamat. A változások mértékét illetően viszont vita zajlik. A Világbank jelentése (1996) szerint Magyarországon volt a legkisebb a térségben az egyenlőtlenségek növekedése. Andorka, Ferge és Tóth (1997) ezzel ellentétes eredményekről számolnak be. E tanulmány a nemek közötti keresetkülönbségek és a reziduális egyenlőtlenségek elemzésével járul hozzá a vitához.

1 Gulybán Zsuzsanna M.A. diplomamunkájának tartalmi összefoglalója. Készítette: McLean Aliz.

A NEMEK KÖZÖTTI BÉRKÜLÖNBSÉGEK DEKOMPOZÍCIÓJA

A nemek közötti kereseti különbségek dekompozíciójára számos módszer létezik. Az egyik elterjedt megközelítés az Oaxaca-féle dekompozíció, amelyet Campos és Jolliffe (2004) magyarországi adatokra is alkalmaz, az 1986–98 közötti időszakra. A másik, széles körben elismert munka Juhn, Murphy és Pierce (1993) nevéhez fűződik, és az Oaxaca-dekompozíció továbbfejlesztésének tekinthető. Brainerd (2000) hét rendszerváltó országra alkalmazza a Juhn–Murphy–Pierce (JMP) módszer egyszerűsített változatát. Az ő technikája szolgál a tanulmányban végzett számítások alapjául.

A JMP-módszer egy csak férfiakra felírt béregyenletből indul ki, amely a férfiak bérét (havi vagy órabérének logaritmusát) magyarázza egy adott évben, különböző megfigyelhető változók és egy hibatag segítségével. A hibatagnak felírható az eloszlásfüggvénye, és a reziduum ezáltal két komponensből tevődik össze: az egyénnek a reziduális eloszlásban elfoglalt helyéből (percentilisben kifejezve) és az eloszlásfüggvényből. E komponensekből és a megfigyelt változókból kiindulva kimérhető négy hatás:

1. A megfigyelt változókban történő – nők és férfiak közötti – elmozdulások hatása. Ide tartozik például, ha több magas iskolázottságú nő jelenik meg a munkaerőpiacon: ekkor a nők átlagos iskolázottsága növekszik. Ez várhatóan növeli a nők átlagos keresetét a férfiakéhoz képest.

2. A megfigyelt változókhoz kapcsolt érték (ár) változásának hatása. Ilyen hatással jár például, ha a tapasztalat fontosabb tényezővé válik a munkaerőpiacon. Ha a férfiaknak a nőkhöz képest (átlagosan) több a tapasztalatuk, akkor a férfiak (átlagos) bére várhatóan megnövekszik a nőkéhez képest.

3. A nők relatív (férfiakhoz viszonyított) helyzetének változása. Ez a tényező a meg nem figyelhető, de a munkaerőpiacon fontos tulajdonságok eloszlásából indul ki: a férfiak ilyen tulajdonságait változatlanak tekintve írja le a nők elhelyezkedését az eloszlásban. Ha a nők meg nem figyelt pozitív tulajdonságai javulnak, akkor feljebb lépnek az eloszlásban, egyébként pedig lejjebb. Hasonlóképpen, ha nő a diszkrimináció a nőkkel szemben, akkor lejjebb fognak elhelyezkedni a férfiak meg nem figyelt tulajdonságai alapján felírt eloszlásban.

4. A meg nem figyelt változókhoz rendelt érték (ár) hatása. Az előző tényező változatlanak tekintette a férfiak meg nem figyelt tulajdonságait. Az utolsó tényező a férfiak és nők közötti ilyen különbséget veszi konstansnak. Az egyes meg nem figyelt változóknak azonban ára van: minél fontosabb birtoklásuk a munkaerőpiacon, annál nagyobb értékűek. Ha a férfiak inkább rendelkeznek olyan meg nem figyelhető tulajdonságokkal, amiket a munkaerőpiac magasra értékel, akkor várhatóan magasabb lesz az átlagos bérük. Ez a hatás is hozzájárulhat a férfiak és nők közötti kereseti különbségekhez.

Összességében véve az első és a harmadik tényezőben jelennek meg a nemhez kapcsolható változások, míg a második és a negyedik tényező a bérstruktúrában történő változások lenyomata. A magyarországi számításokhoz a tanulmány a TÁRKI Háztartás Panel 1992–93. (bázis) és 1996–97. évi adatait használja fel. Az eredmények az alábbi táblázatban láthatók:

1. táblázat: A nők és férfiak közötti kereseti különbségek változása, 1992–97

A nők és férfiak közötti kereseti különbségek változása	-0,05669
1. hatás	-0,02602
2. hatás	-0,0000043
3. hatás	-0,01843
4. hatás	-0,01363

A táblázatban látható adatok tanúsága szerint Magyarországon csökkent a nők és férfiak közötti kereseti különbség 5,7 százalékkal csökkent (bár még mindig kevesebb a nők átlagos keresete, mint a férfiaké). E csökkenés fő mozgatója az első hatás: a nőknek a férfiakhoz képest megnövekedett az iskolázottsága, munkaerő-piaci tapasztalata és egyéb megfigyelhető tulajdonsága. A további három hatás is hozzájárult a nemek közötti egyenlőtlenség mérséklődéséhez: mindegyik hatás előjele negatív. A bérek struktúrájának változása (második és negyedik hatás) volt a kevésbé fontos elmozdulás. Arról van inkább szó, hogy a nők a férfiakhoz képest nagyobb mértékben tettek szert olyan megfigyelhető (első hatás) és nem megfigyelhető (harmadik hatás) tulajdonságokra a rendszerváltást követően, amelyeket a változó munkaerőpiac nagyra értékel.

KERESETI EGYENLŐTLENSÉGEK:

AZ ÖSSZETÉTELHATÁS

Az elmúlt harminc évben az Egyesült Államokban különböző intenzitással, de folyamatosan emelkedett a bérek egyenlőtlensége még az azonos iskolázottságúak, azonos tapasztalattal rendelkezők szűk csoportjain belül is, azaz a reziduumban. Számos hipotézis született az aggasztó jelenség magyarázatára. A fent említett Juhn, Murphy és Pierce a meg nem figyelhető változók értékelésének változására helyezi a hangsúlyt. DiNardo, Fortin és Lemieux (1996), valamint Lee (1999) a minimálbér hatását vizsgálják. Lemieux (2006) további két lehetséges okot sorol fel. Az egyik az adatbázisokban fellelhető mérési hiba problémája: két adatbázis összehasonlításával kimutathatók szisztematikus hibák a

kulcsváltozók mérésében. A másik ok pedig a reziduális összetételhatás. Egy klasszikus béregyenletben a hibátag eloszlása aligha homoszkedasztikus: a reziduális egyenlőtlen-ségek jellemzően mind az iskolázottsággal, mind a munkaerő-piaci tapasztalattal nőnek. Várhatóan sokkal nagyobb varianciája van a magas végzettségűek fizetésének, mint az ala-csony végzettségűekének, és ugyanígy: a nagy munkaerő-piaci tapasztalattal rendelkező munkavállalók bére sokkal szélesebb spektrumon mozog, mint a pályakezdők. Ennek oka abban keresendő, hogy a magasabb iskolázottságot, több tapasztalatot igénylő munkák-nál jobban érvényesülnek a munkavállalók egyéni, meg nem figyelhető tulajdonságai. Lemieux megállapítja, hogy az Egyesült Államokban nő a munkavállalók átlagos iskolázott-sága és átlagéletkora is. Ezek a tendenciák magyarázhatják a növekvő reziduális kereseti egyenlőtlen-ségeket: ez az összetételhatás.

Magyarországon közvetlenül a rendszerváltást követően más tendenciák figyel-hetők meg. Míg a munkavállalók átlagos iskolázottsága kismértékben emelkedett, az átlagéletkoruk jelentősen csökkent. A munkaadók a fiatal, magasan képzett munkaválla-lókat részesítették előnyben, és a rendszerváltás előtt szerzett munkaerő-piaci tapasztalat vesztett értékéből (Galasi és Varga 2005). Így várhatóan az összetételhatás alakulása is eltér az egyesült államokbelitől. Mindemellett a kereseti egyenlőtlen-ségek reziduális varianciája csökkent Magyarországon. A tanulmány bemutatja az összetételhatás változását Magyaror-szágon 1992 és 1997 között.

Az elemzés lényege a reziduális bérkülönbségek dekompozíciója. Az egyéneket iskolázottságuk és munkaerő-piaci tapasztalatuk szerint csoportokba lehet sorolni. A szerző iskolai végzettség alapján négy csoportot különböztet meg (általános iskola, szakközépiskola, középiskola, főiskola/egyetem), munkaerő-piaci tapasztalat alap-ján pedig ötöt (0–10, 10–20, 20–30, 30–40, illetve több mint 40 év tapasztalat), így létrehozva összesen húsz iskolázottsági-tapasztalati csoportot. A reziduális kereseti egyenlőtlen-ségek változása ennek megfelelően két tényező eredménye lehet. Vagy megváltozott az egyes csoportokon belül a bérek eloszlásának varianciája (ez az első hatás a dekompozícióban: a csoporton belüli varianciák hatása), vagy az összetételhatás érvényesül.

A tanulmány a rendelkezésre álló magyarországi adatok alapján tesz néhány kiinduló megállapítást. Lemieux (2006) tanulmányát követve külön vizsgálja a férfiak és a nők béregyenletét. A férfiak esetében nem egyértelmű, hogy a keresetek reziduális varianciája növekedne a munkaerő-piaci tapasztalat növekedésével: ez is jelzi, hogy a rendszerváltás előtt szerzett tapasztalatok megítélése miatt a térségben másként viselkedik a tapasztalati változó, mint az Egyesült Államokban. Az iskolázottság kérdésében viszont nincs különbség az Egyesült Államokhoz képest: magasabb iskolázottsági csoporthoz maga-sabb reziduális variancia tartozik. A csoporton belüli varianciákat tekintve a legjellemzőbb tendencia az általános csökkenés – ellentétben az amerikai eredményekkel. A nőknél sem a tapasztalat, sem az iskolázottság esetében nem rajzolódnak ki egyértelmű tendenciák: nem mondhatjuk, hogy a reziduális variancia egyértelműen növekedne az iskolázott-ság vagy a tapasztalat növekedésével. A nők bérének ilyen alakulása részben kevésbé

kiszámítható munkaerő-piaci részvételükkel magyarázható. Összességében, a férfiak esetéhez hasonlóan, a csoportokon belüli varianciák csökkentek.

A fentiekből kiderül, hogy a kereseti egyenlőtlenségek reziduális varianciája az Egyesült Államok esetével ellentétben csökkent, és a csoporton belüli varianciák is csökkentek. Az utolsó kérdés, hogy a Lemieux (2006) tanulmányában fontos szerepet játszó összetételhatás Magyarországon hogyan alakult. Az eredmények tanúsága szerint az összetételhatás a vizsgált időszakban igen kicsi volt. Férfiak esetében például, az 1992–93-as időszakot véve bázisévnek, a variancia $-0,0224$ -es csökkenésében a csoporton belüli varianciák csökkenése ($-0,0237$) játssza a főszerepet. Az összetételhatás pozitív, de elhanyagolható mértékű ($0,0013$). Nők esetében hasonlóak az eredmények.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmány eredményei azt mutatják, hogy Magyarországon a rendszerváltást követően csökkentek a nők és férfiak közötti kereseti különbségek. Ezek fő forrásának a megfigyelt változók – úgymint iskolázottság és munkaerő-piaci tapasztalat – nők és férfiak közötti eloszlásának változása tekinthető: a nők képzettsége jobban nőtt a vizsgált időszakban, mint a férfiaké. A tanulmány második része a reziduális kereseti egyenlőtlenségek dekompozícióját elemezte. A reziduális egyenlőtlenségek, az Egyesült Államok esetével ellentétben, csökkentek a rendszerváltás utáni időszakban. A dekompozícióból kiderült, hogy ez a létrehozott iskolázottsági-tapasztalati csoportokon belüli varianciacsökkenésnek volt köszönhető. E hatást elhanyagolható mértékben ellensúlyozta az összetételhatás.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Andorka Rudolf–Ferge Zsuzsa–Tóth István György (1997): Valóban Magyarországon a legkisebbek az egyenlőtlenségek? In *Közgazdasági Szemle* 2: 89–112.
- Brainerd, Elizabeth (2000): Women in Transition: Changes in Gender Wage Differentials in Eastern Europe and the Former Soviet Union. In *Industrial and Labor Relations Review* 1., vol.: 54: 138–62, okt.
- Campos, Nauro F.–Dean Jolliffe (2004): Does Market Liberalization Reduce Gender Discrimination? Econometric Evidence from Hungary, 1986–1998. *WDI Working Papers*.
- DiNardo, John–Nicole M. Fortin–Thomas Lemieux (1996): Labor Market Institutions and the Distribution of Wages, 1973–1992: A Semiparametric Approach. In *Econometrica* 5. vol.: 64: 1001–44. szept.
- Galasi Péter–Varga Júlia (2005): *Munkaerőpiac és oktatás*. MTA Magyar Közgazdaságtudományi Intézet.
- Juhn, Chinhui–Kevin M. Murphy–Brooks Pierce (1993): Wage Inequality and the Rise in Returns to Skill. In *Journal of Political Economy* 3. vol.: 101: 410–42.
- Lee, David (1999): Wage Inequality in the U.S. during the 1980s: Rising Dispersion or Falling Minimum Wage? In *Quarterly Journal of Economic* vol.: 114: 977–1023.
- Lemieux, Thomas (2006): Increasing Residual Wage Inequality: Composition Effects, Noisy Data or Rising Demand for Skill? In *American Economic Review* 3. vol.: 96: 461–98, jún.
- Newell, Andrew (1996): The Gender Pay Gap in the Transition from Communism: Some Empirical Evidence. In *Discussion Paper* No. 267, márc. IZA.
- Tóth István György (2003): Jövedelemegyenlőtlenségek: tényleg növekszenek, vagy csak úgy látjuk? In *Közgazdasági Szemle* 3. vol.: L: 209–34.
- Világbank (1996): *From plan to market. World Development Report 1996. Published for the World Bank*. Oxford: Oxford University Press.